

Lolo, Radosław

"Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów", Jolanta Choińska-Mika, Warszawa 1998 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 90/1, 93-95

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Jolanta Ch o i ń s k a – M i k a, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998, s. 213.

Od kiedy w latach osiemdziesiątych XIX w. ukazały się pierwsze edycje laudów i instrukcji sejmikowych oraz fundamentalna praca Adolfa P a w i ń s k i e g o, problematyka sejmikowa jest, wprawdzie z różną intensywnością, ale niemal stale obecna w badaniach nad historią Rzeczypospolitej. W nurcie tym należy umieścić recenzowaną pracę, choć niektóre z jej założeń wykraczają poza typową problematykę monografii sejmików.

Przedmiotem zainteresowań autorki jest struktura, organizacja, funkcjonowanie i charakterystyka sejmików mazowieckich, to jest zgromadzeń szlacheckich trzech dawnych województw Rzeczypospolitej: mazowieckiego, płockiego i rawskiego. Łącznie z „generalami” mazowieckim poddano więc analizie aż 15 sejmików, co w porównaniu z innymi tego typu pracami jest liczbą znaczną. Zakres chronologiczny badań, określony w tytule, zamyka się w latach 1587–1668. Drugim, niezwykle istotnym celem książki jest próba przeciwstawienia się mitom funkcjonującym w literaturze naukowej od czasów Władysława S m o l e ń s k i e g o¹, a dotyczących wielce negatywnych ocen poziomu kultury politycznej szlachty mazowieckiej. Autorka stara się więc również określić rolę sejmików mazowieckich w strukturze szlacheckich zgromadzeń w Koronie oraz wskazuje na ich cechy specyficzne, jakie można zaobserwować w epoce Wazów. Bazę źródłową pracy w podstawowej części stanowią oczywiście lauda sejmików mazowieckich zgromadzone w Tekach Pawińskiego w Bibliotece PAU w Krakowie. Uzupełnieniem są książki grodzkie warszawskie, tzw. Metryka Litewska, Metryka Koronna i rękopisy z Biblioteki Zamoy-skich (wszystkie w AGAD). Z wykorzystanych źródeł drukowanych należy przede wszystkim wymienić „Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego”, wydane przez Włodzimierza D w o r z a c z k a, „Scriptores Rerum Polonicarum” oraz „Volumina legum”. Autorka nie pokusiła się natomiast o szersze porównanie np. z aktami sejmikowymi województwa krakowskiego, choć lukę tę wypełnia po części wykorzystanie pracy Wojciecha S o k o ł o w s k i e g o². Generalnie podstawę źródłową należy uznać za wystarczającą, nawet w zakresie trudnej do uchwycenia korespondencji prywatnej dotyczącej sejmików. Również wykorzystanie literatury nie budzi zastrzeżeń.

Praca składa się z trzech dużych rozdziałów podzielonych na podrozdziały. Rozdział I, zatytułowany „Sejmiki mazowieckie i ich uczestnicy”, zawiera informacje dotyczące geografii sejmików i ich funkcjonowania w ogóle. Zasadniczą część tej partii stanowi jednak próba charakterystyki instytucji sejmików mazowieckich wraz z określeniem ich specyfiki. Oprócz znanych powszechnie problemów badawczych, jak „general” mazowiecki czy duża liczba drobnej szlachty, rozdział stawia również nowe kwestie. Należy do nich problem integracji Mazowsza, która zdaniem autorki zakończyła się właśnie za panowania Wazów. Tezę tę należy uznać za słuszną, choć wypada się również zgodzić z opinią, że potrzebne są dalsze badania. Warto jeszcze wspomnieć o dwóch poruszonych w tym rozdziale zagadnieniach. Pierwsze to sprawa udziału w sejmikach zależnej od prepozyta płockiego szlachty sieluńskiej. Na podstawie badań sondażowych i przykładów podanych w tekście wydaje się, że faktycznie szlachta owa występowała na sejmiku różańskim bez większych ograniczeń. Choć warto dodać, że osobna jurysdykcja powodowała pewne zadrażnienia w stosunkach sąsiedzkich, szczególnie gdy dochodziło do zajazdów. Dużo istotniejszy i mało znany problem stanowi natomiast sprawa udziału w życiu sejmikowym przedstawicieli kapituły płockiej, która mogła wywierać często istotny wpływ na uchwały sejmików. W pracy wyrażono pogląd, że udział kapituły w sejmikach w XVII w. był coraz mniejszy. Nie można jednak wykluczyć i innego zjawiska, a mianowicie działania pośredniego na przykład z wykorzystaniem więzi rodzinnych co na Mazowszu było zjawiskiem częstym.

Rozdział II, „Decyzje i decydenci sejmików mazowieckich”, stanowi próbę prześledzenia mechanizmów podejmowania uchwał sejmikowych oraz czynników i osób odgrywających decydującą rolę w tym procesie. Autorka dzieli determinanty podejmowanych decyzji na wewnętrzne i zewnętrzne. Podział ten należy uznać za

¹ W. S m o l e ń s k i, *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1907.

² W. S o k o ł o w s k i, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzysty w latach 1574–1605*, Warszawa 1997.

ślusznym i znacznie ułatwiający analizę zawsze trudnej dla badaczy kwestii wpływów na decyzje sejmików różnych sił politycznych. Wśród czynników wewnętrznych przedstawionych przez autorkę trzeba wskazać na problem stosunku do senatorów i ich wpływu na obrady. „Panowie rada” cieszyli się na Mazowszu dużym autorytetem sejmikującej szlachty, co słusznie zostało podkreślone. Z drugiej jednak strony trzeba zauważyć, że za Władysława IV lauda mazowieckie idą za powszechnym głosem szlachty domagającej się sprawozdań z posiedzeń senatu i zobowiązują posłów do zabiegania o *compositio inter status*, co nie leżało w interesie senatorów duchownych. Zdaje się to jednak potwierdzać główną tezę tego rozdziału o dużej niezależności politycznej szlachty na Mazowszu i braku jakichkolwiek śladów systemu klientalnego. Jeśli idzie o czynniki zewnętrzne, wpływające na podejmowanie uchwał, wśród słusznie wskazanego przez autorkę wpływu legata, senatorów, dworu oraz dostępu do informacji, dwie kwestie zdają się wymagać komentarza. Pierwsza — to jest mocniejsze zaakcentowanie pozycji dworu i wpływu króla na uchwały sejmików.

Podjętą przez autorkę myśl o popieraniu wojny inflanckiej w roku 1603 (s. 91) jeszcze bardziej uwypuklają uchwały z lat dwudziestych, po zawarciu rozejmu mitawskiego, które niemalże streszczają główne cele ówczesnej polityki Zygmunta III, włącznie z podjęciem wyprawy do Finlandii lub Szwecji³. Jest to tym godniejsze podkreślenia, że burzy mit o powszechnej niechęci szlachty do tej wojny. Z podobnym poparciem spotkały się plany morskie Władysława IV z lat czterdziestych⁴. Przytoczone przykłady zdają się jednak jedynie uwypuklać opinię autorki co do wpływów dworu. Sprawa druga to ocena stopnia poinformowania szlachty mazowieckiej o wydarzeniach politycznych. Mazurzy wydawali się dość przeciętnie poinformowani o sytuacji w kraju. Zachowane akta nie dają też podstaw, by mówić o jakiegokolwiek specjalizacji w zakresie informacji z jednej dziedziny, jak to było np. w wypadku Wielkopolan, zawsze najlepiej poinformowanych o sytuacji w Rzeszy. Można też dodać, że częste zalecenia dla posłów, aby konsultowali się z innymi województwami, były nie tylko wyrazem ponadregionalnych więzi, ale mogły też świadczyć o niedoinformowaniu w sprawie, w której trzeba było podjąć decyzję⁵.

Wreszcie rozdział III zawiera syntetyczne omówienie treści merytorycznych uchwał sejmikowych. Autorka, jak sama zaznacza w zakończeniu, zrezygnowała z niewykonanego zabiegu scharakteryzowania wszystkich istotnych uchwał sejmikowych podejmowanych w ciągu osiemdziesięciu lat. W zamian, w zasadzie trafnie, przedstawiła te z postulatów, które pojawiły się w ciągu całego panowania Wazów. Wybory takie zawsze budzą dyskusję, trudno zatem poddać je rzeczywistości obiektywnej krytyce. Dla całości pracy istotne są wnioski dotyczące regalizmu szlachty mazowieckiej, co było stałą cechą Mazowsza za Wazów. Równie ważna jest uwaga na temat wzrostu udziału Mazowszan w pracach sejmów i w ogóle ich zaangażowania w życie polityczne kraju, co wyrażało się w zajmowaniu coraz bardziej eksponowanych urzędów. Dla wniosków końcowych duże znaczenie ma też spostrzeżenie, że w czasach wazowskich żaden ze zrywających sejmy posłów nie pochodził z Mazowsza.

Godnym uwagi zakończeniem pracy jest obszerny aneks, zawierający zestawienie nazwisk i funkcji możliwych do ustalenia posłów ze wszystkich trzech województw mazowieckich, na wszystkie sejmy epoki Wazów. Jest to praca ogromna, bardzo rzetelna i nieoceniona pomoc dla badaczy.

W porównaniu z innymi monografiami, omawiającymi sejmiki, stosunkowo mało miejsca poświęcono sprawom podatkowym. Jest to o tyle uzasadnione, że w świetle laudów mazowieckich poza wspomnianym w tekście zjawiskiem stosunkowo wczesnego wyłaniania deputacji skarbowych, nie ma żadnych rozwiązań odbiegających od zwyczajów przyjętych w Rzeczypospolitej. Pamiętając jednakże o tym, że sprawa uchwalenia bądź aprobowania podatków przez sejmiki, była szczególnie od połowy XVII w. jedną z najważniejszych funkcji zgromadzeń szlacheckich, trzeba stwierdzić, że kwestię tę można było rozbudować. Podobna uwaga dotyczy spraw związanych z wojskowością. Autorka słusznie zauważa, że Mazowszanie bardzo poważnie traktowali obowiązek stawiania w pospolitym ruszeniu, chętnie i licznie służyli też w wojsku zaciężnym. Fakty te decydowały o jeszcze jednej charakterystycznej tendencji dającej się zauważyć w laudach mazowieckich, mianowicie promowaniu postulatów i spraw żołnierzy. I tak np. wielokrotnie w instrukcjach sejmikowych pojawiają się postulaty

³ Instrukcja sejmiku warszawskiego na sejm 1623 r., Warszawa 13 grudnia 1622, Bibl. PAN Kraków, rkps 8348, Teki Pawińskiego (dalej: TP) t. 31, k. 7; Instrukcja sejmiku czerskiego na sejm 1624 r., Czersk 29 listopada 1623, Bibl. PAN Kraków, rkps 8319, TP, t. 2, k. 42.

⁴ Instrukcja sejmiku łomżyńskiego na sejm 1647 r., Łomża 27 kwietnia 1647, TP, Bibl. PAN Kraków, rkps 8319, t. 14, k. 97.

⁵ J. Maciszewski, *Mechanizmy kształtowania się opinii publicznej w Polsce doby kontrreformacji*, [w:] *Barok-kontrreformacja*, Warszawa 1976, s. 58–61.

łagodzenia uchwalonych przez sejm kar czy zdjęcia banicji⁶. Zazdrośnie strzegły też stanowisk oficerskich, które od czasów Władysława IV coraz częściej przypadły cudzoziemcom⁷.

Sumując, wypada stwierdzić, że książka zgodnie z założeniem autorki przedstawia realistyczny i, co również ważne, dynamiczny obraz funkcjonowania i charakteru sejmików mazowieckich w dobie Wazów. Działy one jeszcze wówczas jako instytucje sprawne i cieszące się dużą niezależnością. Zakres poruszanych na nich spraw był zbliżony do zainteresowań innych sejmików koronnych, choć oczywiście istniały pewne zjawiska charakterystyczne trafnie uchwycone przez autorkę. Aktywność w życiu politycznym, na sejmikach i w sejmie świadczy o stale wzrastającej kulturze politycznej Mazowszan. A zatem teza, że zacofanie, prywata i prymitywizm były dominującymi wśród Mazurów cechami, w świetle badań Jolanty Choińskiej-Miki zdaje się być tylko kolejnym mitem polskiej historiografii. Co godne podkreślenia, cel ten osiągnęła autorka nie przez polemiki, ale rzetelnie operując faktami i dokonując trafnych interpretacji. Walorem pracy jest też postawienie kilku nowych, ważkich kwestii badawczych. Na koniec uwaga pod adresem wydawcy: sądzę, że niemal całkowite zredukowanie przypisów odnoszących się do laudów sejmikowych nie było zabiegiem najszcześniejszym i znacznie utrudni korzystanie z książki historykom, podobnie jak wybiórcze przedstawienie bibliografii.

Radosław Lolo
Wyższa Szkoła Humanistyczna
w Pułtusk

Krystyna Ziencowska, *Stanisław August Poniatowski*, Ossolineum, Wrocław 1998, s. 413.

Na podstawie wcześniejszych publikacji Krystyny Ziencowskiej można było spodziewać się, że nie napisze ona apologii ostatniego króla Polski. Toteż nie jest zaskoczeniem, że ostatni wkład do „sporu o Stanisława Augusta”, wydany w 200-lecie jego śmierci, w serii biograficznej Ossolineum, ma ton jednoznacznie krytyczny. Ze stronicy książki wylania się obraz człowieka egocentrycznego, próżnego, rozwiązłego, słabego, tchórzliwego i niezdolnego do czynu. Ale zamiast konkluzji, przedstawiającej główne z uzasadnionych w książce oskarżeń i wydającej surowy wyrok autorka dochodzi w „krótkim posłowniu” do takiego wniosku: „Stanisław August miał naprawdę dobre intencje i chciał dobra narodu. Nie było jego winą, że historia zastawiła na Rzeczpospolitą sidła, z których zapewne nie było wyjścia. Dobra wola i dobre intencje nie są jednak wystarczającymi cechami dla męża stanu. Z tej sieci mógł wydostać się tylko król — legenda, król — bohater, nader potrzebny narodowi, który miał utracić własne państwo i zostać podzielony na trzy części między trzy różne despotyczne kraje”. Czyli — jeśli nie mylę się co do intencji autorki — rozbiór Rzeczypospolitej był przesądzony, ale narodowi był potrzebny bohaterski król, którego opór (i śmierć?) byłby inspiracją dla pokoleń pozostających w niewoli Polaków. Jednak możemy domyślać się, że zdaniem autorki Stanisław August nawet przyspieszył agonię państwa. Cytuje ona Talleyranda, aby przekonywać, że nic nie może usprawiedliwić przyjęcia przez niego tronu z rąk obcej siły, porównując to ze zdradą Targowiczan (s. 388–389). Ale niezbyt pochlebnie wyraża się także o sprzedanej, egoistycznej szlachcie i magnaterii. Prawdziwymi bohaterami książki są bohaterowie jej poprzednich prac — oświecone, patriotyczne mieszczaństwo oraz przywódcy „prawdziwych patriotów” — Ignacy Potocki, Stanisław Małachowski, a przede wszystkim Hugo Kofłataj. Ocena czasów saskich pozostaje pod wpływem poglądów Jacka Sasze w skiego, lecz z cieplejszym stosunkiem do Stanisława Leszczyńskiego.

⁶ Por. np. Akta plockie, Raciąż 20 czerwca 1643, Bibl. PAN Kraków, rkps 8336, TP t. 19; Akta różańskie, Różan 26 listopada 1627, Bibl. PAN Kraków, rkps 8337, TP t. 20; Akta nurskie, Zuzela 26 listopada 1624, Bibl. PAN Kraków, rkps 8335, TP t. 18.

⁷ Akta plockie, Raciąż 27 lutego 1640, Bibl. PAN Kraków, rkps 8336, TP t. 19; Akta warszawskie, Warszawa listopad 1648, Bibl. PAN Kraków, rkps 8348, t. 31.